

BOGDAN SEKŚCIŃSKI*

STATUS LUBELSKIEJ DELEGATURY KOMISJI SPECJALNEJ DO WALKI Z NADUŻYCIAMI I SZKODNICTWEM GOSPODARCZYM W ŚWIETLE POLSKIEGO PRAWA KONSTITUCYJNEGO (1946-1955)

Wprowadzenie - uwagi ogólne o genezie, strukturze, kompetencjach i zakresie działalności Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie

Lubelska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (DKSL)¹ funkcjonowała w latach 1946-1955. Była zamiejscową jednostką terenową Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Komisja Specjalna, CKS, KS)², której siedziba mieściła się w Warszawie. DKSL,

---

* Dr Bogdan Sekściński – doktor nauk prawnych, specjalność: historia prawa; e-mail: sb.lublin@onet.eu

¹ Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie (DKSL) była ogniwem stalinowskiego systemu terroru w powojennej Polsce. Terenem działania DKSL było miasto Lublin oraz województwo lubelskie. Została powołana do życia 7 stycznia 1946 r. ma mocy przepisów dekretu z 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302). Działalność rozpoczęła 15 stycznia 1946 r., a zakończyła 5 lutego 1955 roku. Lubelską Delegaturą Komisji Specjalnej (DKS) kierowali: Stanisław Wawrzonek (15 I – 27 XI 1946 r.) - członek Polskiej Partii Robotniczej (PPR), były pracownik Technicznego Zarządu Telegrafów i Telefonów w Kowlu; Ludwik Szulc (27 XI 1946 r. – 2 II 1947 r. oraz 1-5 III 1947 r.) – były przewodniczący DKS w Bydgoszczy; Włodzimierz Rzymowski (2 II – 1 III 1947 r.) – członek Biura Wykonawczego Komisji Specjalnej (BW KS) w Warszawie; Marian Fic (5 III 1947 r. – 29 XI 1954 r.) – mgr prawa, członek PPR/PZPR; Józef Iwańczuk, jako p. o. przewodniczącego delegatury w okresie od 29 XI 1954 do 5 II 1955 r. – sędzia Sądu Powiatowego w Chełmie Lubelskim, B. Sekściński, *Ogniwo terroru. Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie*, Warszawa 2012; *idem*, *Akcja kontyngentowa w Łęcznej (1944-1947)*, „Studia Łęczyńskie” 2010-2011, T. 2-3, s. 272.

² Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym funkcjonowała w latach 1945-1955. Była typową instytucją polskiego stalinizmu. Została powołana dekretem z 16 XI 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej

(Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302). Była swoistym administracyjnym organem o uprawnieniach policyjno-śledczo-prokuratorsko-sądowych. Organami wykonawczymi KS były: Biuro Wykonawcze KS w latach 1945-1950; delegatury KS w latach 1945-1955; terenowe inspektoraty KS (TIKS) w latach 1947-1950. KS od 1945 r., a jej delegatury i BW - w stopniu ograniczonym od 1947 r., a w pełni od 1950 r. - tylko DKS, - jako pozasądowe organy administracyjne sprawowały wymiar sprawiedliwości. M. in. posiadały prawo do kierowania sprawców określonych kategorii przestępstw do obozów pracy przymusowej (opp) - KS od 1945 r., a DKS od 1950 r. oraz dysponowały uprawnieniem do stosowania kary grzywny - od 1947 r. - CKS, BW KS i DKS i wydawania orzeczeń o przepadku mienia na rzecz Skarbu Państwa - KS od 1945 r., a DKS od 1950 r. Orzeczenia organów KS - w zasadzie - były ostateczne, tj. formalnie nie podlegały zaskarżeniu w drodze zwykłych środków odwoławczych. Komisja Specjalna oficjalnie została powołana - jako „instytucja przejściowa i wyjątkowa” - „wyłącznie” do wykrywania i ścigania - „tępienia przestępstw godzących w interesy życia gospodarczego lub społecznego Państwa”, *de facto* funkcjonowała ponad 9 lat. Była rządową agendą „od wszystkiego”. Narzędziem represji w rękach ówczesnych władz komunistycznych, dążących wszelkimi sposobami do likwidacji gospodarki wolnorynkowej i własności kapitalistycznej oraz wszelakich zachowań opozycyjnych. W okresie przygotowań do wyborów do Sejmu Ustawodawczego (1946/1947) zajmowała się inwigilacją i zwalczaniem opozycyjnych - w stosunku do PPR - środowisk politycznych.

W latach 1946-1947 prowadziła „akcje specjalne” nastawione na likwidację indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni przekraczającej 10 ha, tj. skierowane przeciwko tzw. bogaczom wiejskim i kułakom. W latach 1948-1954 jej działalność była nadal wymierzona przeciwko „bogatym chłopom” występującym przeciwko kolektywizacji wsi. KS odegrała decydującą rolę w tzw. „bitwie o handel” w latach 1947-1954, w wyniku której, prawie całkowicie został zlikwidowany prywatny sektor przemysłowo-handlowo-usługowy. Jako organ orzekający w latach 1950-1954, była specyficznym ogniwem stalinowskiego systemu represji - instytucją, karzącą za dozwolone działania, które nie były ani przestępstwami, ani nawet wykroczeniami. „Status Komisji Specjalnej zaprzeczał konstytucyjnej zasadzie, że karać mogą tylko sądy - i że człowiek ma prawo do sądu” - (A. Witkowski - Uniwersytet Rzeszowski). Ostatni okres funkcjonowania KS, to okres kasaty Komisji i jej delegatur (styczeń-marzec 1955 r.). Komisja Specjalna została zlikwidowana dekretem z 23 XII 1954 r. o zniesieniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (Dz. U. 1954 Nr 57, poz. 282). W skali kraju Komisja Specjalna *sensu largo* (tj. CKS, BW KS i DKS) w latach 1945-1954 wydała ponad 460 tys. orzeczeń skazujących. Do obozów pracy przymusowej zesłała co najmniej 84 216 osób. Tylko w latach 1946-1949 na mocy decyzji organów Komisji Specjalnej do więzień śledczych trafiło - 33 322 osób. Przewodniczącym Komisji Specjalnej przez cały okres jej funkcjonowania, tj. w latach 1945-1954 - był stalinowski komunista narodowości żydowskiej Roman Zambrowski *vel* Rubin Nussbaum (S. Korboński, *The Jews and the Poles in World War II*, New York 1989, s. s. 80: „(...) Roman Zambrowski, born Rubin Nussbaum (...)”; zob. też: *Zambrowski Roman, pierwotnie Nusbaum Rubin, Encyklopedia powszechna PWN*, Warszawa 2004), B. Sekściński, *Kara obozu pracy w orzecznictwie Lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1950-1954)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2007, T. 9, s. 97; *idem*, *Komisja Specjalna do*

w szczególności w latach 1947-1950 była specyficzną instytucją prawa karnego, gdyż w tym czasie jej członkowie – podobnie jak CKS oraz pozostałych delegatur KS (DKS) – posiadali kompetencje zarówno władz policyjnych, prokuratorskich, śledczych i sądowych, co czyniło z niej swoisty organ inkwizycyjny³. Członkowie lubelskiej DKS w latach 1947-1950 zajmowali się – zarazem – wykrywaniem „przestępstw”, przyjmowaniem zawiadomień o ich popełnieniu, prowadzeniem dochodzeń i śledztw, sporządzaniem i wnoszeniem aktów oskarżeń

Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1945-1955), „Roczniki Humanistyczne - Historia” („Annales de Lettres et Sciences Humaines – Annals of Arts”) 2011, T. 59, z. 2, s. 197-226. Zob. też: D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, 1945-1954. Wybór dokumentów*, Warszawa 1995; P. Fiedorczyk, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945-1954. Studium historycznoprawne*, Białystok 2002.

W latach dwudziestych i trzydziestych XX w. R. Zambrowski był też znany m. in. jako Rachmil Zambrowski, syn Benjamina, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), zespół archiwalny - *Zbiór akt osobowych aktywu robotniczego*, sygn. 8735 (Roman Zambrowski (1928-1930)), k. 1-10. Również sam R. Zambrowski nie ukrywał faktu swego pochodzenia żydowskiego, R. Zambrowski, *Wspomnienia*, T. 1, (ss. 295), Warszawa 1976, s. 1 i n., s. 295; *idem*, *Wspomnienia*, T. 2, (ss. 85), Warszawa 1977, s. 1 i n. Sa to wspomnienia jeszcze nieopublikowane - maszynopis znajduje się w Katedrze Historii Ruchów Społeczno-Politycznych XIX i XX wieku (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Humanistycznych – Instytut Historii); B. Sekściński, Recenzja publikacji: Janusz Gołaski, Jan Miłosz, Augustyn Ponikiewski, Teresa Rabska, Marek Ziółkowski, Wojciech Kęszycki, Filip Leśniak, *Reforma rolna 1944 – 1945 czy zbrodnia komunistyczna? Dokumenty i materiały. Świadczenia. Wnioski*. Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego. Warszawa 2009, ss. 32, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 2, s. 233; *idem*, Recenzja książki: Ludwik Stanisław Szuba, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym i jej delegatura bydgoska (1945-1954)*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2009, ss. 413 – „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 3, s. 236.

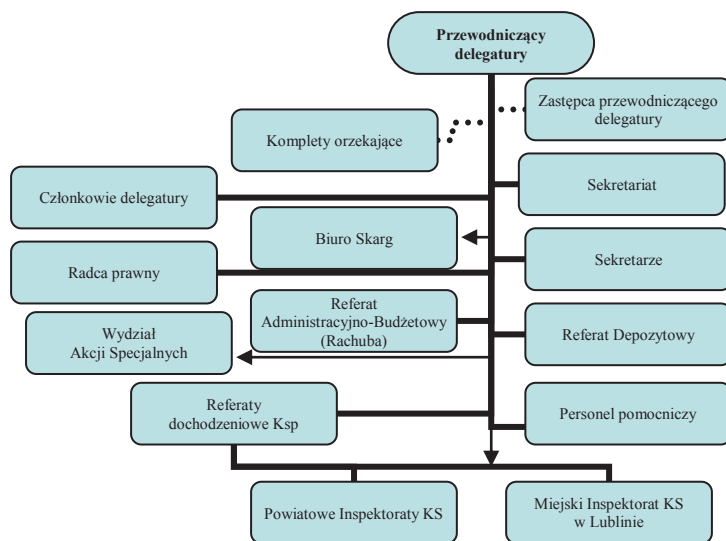
Komisja Specjalna rozpoczęła działalność przed wejściem w życie dekretu, na mocy którego została powołana, tj. 23 listopada 1945 r. – prawie dwa tygodnie przed ogłoszeniem tego aktu. Oznacza to, iż Komisja Specjalna już funkcjonowała - zanim ukazał się i zaczął obowiązywać dekret o jej utworzeniu, który został opublikowany w Dz. U. Nr 53 z 7 grudnia 1945 r. pod poz. 302, D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1945-1954)*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu” 1993, T. 36, s. 19; Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 16. Wg innej wersji autorstwa D. Jarosza i T. Wolszy Komisja Specjalna „powołana została do życia 25 listopada 1945 r. ”, D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, Warszawa 1995, s. 98. Takie wyglądały realia w Polsce Ludowej okresu stalinowskiego.

³ B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 54, 91; A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 215.

nia oraz wniosków o ukaranie, a także popieraniem ich przed organem orzekającym, którym najczęściej była DKS w Lublinie, jak również zarządzaniem wykonań kar orzeczonych przez komplety orzekające DKSL i inne organy orzecznicze wewnętrzne i zewnętrzne⁴.

Lata 1947-1950, to czasy, kiedy lubelska DKS – podobnie jak i inne delegatury Komisji Specjalnej - posiadała najszersze uprawnienia procesowe. W tym okresie delegatura też zatrudniała najwięcej osób – bo aż do 56⁵, a jej struktura organizacyjna była najbardziej rozbudowana, co obrazuje zamieszczony schemat struktury organizacyjnej DKSL z tego okresu.

Struktura organizacyjna DKS w Lublinie wg stanu na dzień 31 grudnia 1947 r.

Źródło: B. Sekściński, *Ogniwo terroru. Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie*, Warszawa 2012, s. 35.

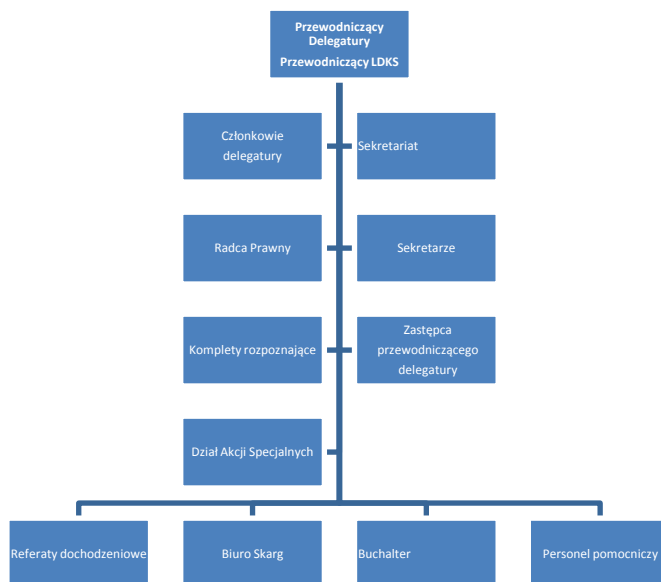
Wcześniej, tj. od 15 stycznia 1946 r. do 13 czerwca 1947 r. DKSL nie posiadała uprawnień orzeczniczych, lecz jedynie kompetencje władz policyjnych, prokuratorskich i śledczych. Zajmowała się przede wszystkim wykrywaniem przestępstw i przyjmowaniem zawiadomień o ich

⁴ B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 54.

⁵ Wg stanu na dzień 31 XII 1947 r., B. Sekściński, *Kadry Lubelskiej Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946-1955)*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2010, T. 22, s. 160.

popęlnieniu oraz prowadzeniem dochodzeń, a po ich zakończeniu wydawaniem odpowiednich postanowień bądź sporządzaniem aktów oskarżenia lub wniosków o skierowanie do obozu pracy. Delegatura też zajmowała się wykonywaniem orzeczeń skazujących wydanych przez tzw. komplety orzekające CKS. Członkowie jej, zwani też delegatami byli uprawnieni do stosowania środków przymusu, dysponowali m.in. prawem do wydawania nakazów zatrzymania i postanowień o tymczasowym aresztowaniu. Mogli także przeprowadzać rewizje oraz dokonywać zatrzymania rzeczy oraz innych czynności procesowych, jakie stosuje się na etapie postępowania przygotowawczego⁶. Liczba pracowników zatrudnianych przez DKSL w tym czasie dochodziła do 21⁷.

**Struktura organizacyjna DKS
w Lublinie wg stanu na dzień 31 grudnia 1946 r.**

Źródło: B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 34.

W latach 1946-1950 DKS w Lublinie, w zakresie swej właściwości była organem nadrzędnym w stosunku do pozostałych instytucji funkcjonujących na Lubelszczyźnie, w tym również wobec władz sądowych. Szczególnie w pierwszym roku swego istnienia pełniła funkcje

⁶ B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 53.

⁷ *Idem*, *Kadry Lubelskiej Delegatury...*, s. 159.

nadzorcze m.in. w stosunku Brygad Ochrony Skarbowej, które zajmowały się zwalczaniem przestępstw skarbowych. Delegatura będąc wyposażona w prawo do przejmowania spraw od organów ścigania przestępstw oraz wymiaru sprawiedliwości, nieraz w tym okresie ingerowała w działalność lubelskich sądów oraz funkcjonujących w ramach nich prokuratur⁸.

Natomiast po ogólnokrajowej reorganizacji Komisji Specjalnej, która nastąpiła w 1950 r., z dniem 2 października tego roku DKSL stała się, wyłącznie, organem orzekającym na wniosek prokuratora. Pozycja jej uległa znacznemu osłabieniu. Z organu władczego dotychczas wobec wszystkich instytucji funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego, została przeistoczona w urząd w pewnym stopniu podległy nowoutworzonej prokuraturze⁹. Znacznie też zmniejszył się stan liczebny jej obsady. W tym czasie delegatura zatrudniała nie więcej jak 8 osób¹⁰.

Struktura organizacyjna DKS w Lublinie wg stanu na dzień 31 stycznia 1954 r.

Źródło: B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 40.

⁸ *Idem*, *Ogniwo terroru...*, s. 55.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ B. Sekściński, *Kadry Lubelskiej Delegatury...*, s. 164.

**Kwestia legalności utworzenia i funkcjonowania
Komisji Specjalnej i powołania jej Delegatury w Lublinie
w świetle wówczas obowiązujących podstawowych założeń
Konstytucji RP z 17 marca 1921 r.**

Delegatura Komisji Specjalnej w Lublinie była instytucją, która – podobnie jak CKS i pozostałe jej delegatury – została powołana do życia na podstawie aktu¹¹ w zasadzie sprzecznego w swej treści z ustawą zasadniczą, tj. Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej (RP) z 1921 r., przestrzeganą przez ówczesne władze, w zasadzie, za „jedynie” obowiązującą w Polsce¹². Również kolejne akty ustawodawcze o randze prawa konstytucyjnego w żadnym stopniu nie usankcjonowały prawa do istnienia i działania tego rodzaju instytucji. W szczególności, żadna z ustaw konstytucyjnych nie zaaprobowała prawa Komisji Specjalnej i jej centralnych oraz terenowych organów wykonawczych do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w Polsce ani nie usankcjonowała faktu jej istnienia. Akty o randze prawa konstytucyjnego w istniejącym systemie organów wymiaru sprawiedliwości, nigdy nie przewidywały miejsca na instytucje tego rodzaju jak Komisja Specjalna i jej delegatury. Nie dopuszczały w swej treści możliwości sprawowania przez nie wymiaru sprawiedliwości, w żadnym zakresie. Pozwala to na zasadne sformułowanie jednoznacznego sądu konstatającego, iż były to organy bezprawnie działające w Polsce okresu stalinowskiego, a orzeczenia wydane przez nie – są nieważne.

Podobny pogląd na temat niekonstytucyjności Komisji Specjalnej prezentują na łamach swoich prac, m.in., Zdzisław Albin Ziemia¹³ oraz Piotr Fiedorczyk¹⁴. W pełni należy podzielić pogląd P. Fiedorczyka, iż: „(...) *nie było takiej zasady naczelnej konstytucji (marcowej) dotyczącej statusu wymiaru sprawiedliwości, z którą dekret o utworzeniu Komisji Specjalnej byłby zgodny*”¹⁵.

¹¹ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302.

¹² Konstytucja RP z 17 III 1921 r., Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267; Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (Manifest PKWN, 1944), załącznik do Dz. U. 1944 Nr 1: „Krajowa Rada Narodowa i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego działają na podstawie Konstytucji z 17 marca 1921 roku, jedynie obowiązującej konstytucji legalnej, uchwalonej prawnie”; L. Chajm, *Kiedy Lublin był Warszawą*, Warszawa 1964, s. 20.

¹³ Z. A. Ziemia, *Prawo przeciwko społeczeństwu. Polskie prawo karne w latach 1944-1956*, Warszawa 1997, s. 458-459.

¹⁴ P. Fiedorczyk, *op. cit.*, s. 302-312.

¹⁵ *Ibidem*, s. 306.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. na skutek uznania jej przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN), była – według ówczesnych władz – aktem obowiązującym w Polsce Ludowej, w szczególności uznawano za obowiązujące jej „podstawowe założenia”. Była konstytucją, do której przestrzegania, w określonym zakresie – zadeklarowały się ówczesne naczelne organy władzy państwowej takie jak Krajowa Rada Narodowa (KRN) i PKWN. Instytucje te oficjalnie uznały Konstytucję RP z 1921 r. za „jedyną obowiązującą konstytucję legalną” – „uchwaloną prawnie”. „Podstawowe założenia konstytucji z 17 marca 1921 r. (miały) obowiązywać (...) aż do zwołania (...) Sejmu Ustawodawczego (...)” i uchwalenia nowej konstytucji¹⁶. W okresie tuż powojennym większość przedstawicieli nauki prawa stała na stanowisku, iż konstytucja marcowa była aktem obowiązującym do czasu uchwalenia konstytucji lipcowej¹⁷.

Powojenny ustawodawca wielokrotnie odwoływał się w wydawanych aktach normatywnych do „Konstytucji marcowej” – do tzw. jej podstawowych założeń, bądź do jej konkretnych postanowień – przepisów lub „bez powoływania się” na konstytucję przywoływał treść odpowiedniego artykułu „Konstytucji marcowej”¹⁸. Według Janusza Trzcіńskiego, pomimo, iż w Polsce w latach 1944-1947 – „z Konstytucji marcowej obowiązywały niektóre postanowienia” – przepisy, to jednak sama Konstytucja z 17 marca 1921 r. – nie obowiązywała – „był brak konstytucji państwa”¹⁹. Podobny pogląd prezentuje Kazimierz Działocha, aczkolwiek jednocześnie wskazuje na wielość i zmienność poglądów doktryny, które kształtowały się w zależności od aktualnych temporalnych warunków politycznych i społecznych – co do statusu, roli i zakresu obowiązywania Konstytucji marcowej w okresie Polski Ludowej²⁰.

¹⁶ Manifest PKWN, 1944; J Trzcіński, *Instytucje ustrojowe okresu przejściowego 1944-1947*, (w:) *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, T. 2, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 257: „Formuła o obowiązywaniu podstawowych zasad Konstytucji marcowej (do czasu uchwalenia nowej konstytucji) znalazła się także w Manifeście PKWN”.

¹⁷ K. Działocha, J. Trzcіński, *Zagadnienie obowiązywania konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944 – 1952*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977, s. 113; Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) z 22 VII 1952 r., Dz. U. 1952 Nr 33, poz. 232.

¹⁸ J. Trzcіński, *op. cit.*, s. 257.

¹⁹ *Ibidem*, s. 239, 259.

²⁰ K. Działocha, *Zakres obowiązywania Konstytucji marcowej*, (w:) *Konstytucje Polski...*, s. 278-280.

Są to specyficzne konstatacje, bo jak słusznie postrzega Piotr Fiedorczyk – przy ocenie zgodności dekretu o utworzeniu Komisji Specjalnej z Konstytucją marcową – „*wobec braku sprecyzowania (w Manifestie PKWN) podstawowych założeń (Konstytucji z 17 marca 1921 r.) obowiązującej deklaratoryjnie w Polsce Ludowej) (...) jedynym punktem odniesienia jest cała konstytucja marcowa i ewentualnie wprowadzone na podstawie jej treści zasady*”²¹.

Również w latach siedemdziesiątych XX w. Kazimierz Działocha w pełni opowiedział się za tezą głoszoną przez konstytucjonalistę okresu powojennego A. Mycielskiego, o obowiązywaniu w całości Konstytucji marcowej w okresie Polski Ludowej, która to zakładała, że jeśli obowiązują „*podstawowe założenia*” konstytucji „*z woli KRN i PKWN wyrażonej w Manifestie PKWN*”, to oznacza to, iż „*obowiązuje cała konstytucja w swoim literalnym brzemieniu z wyjątkiem noweli sierpniowej i tych artykułów konstytucji, które utraciły swoją aktualność i de facto przestały obowiązywać*”. Ponadto w literaturze historycznej i prawniczej okresu powojennego dominują poglądy „*zakładające tezę o ciągłości obowiązywania konstytucji marcowej*”, ponieważ „*nigdy nie została legalnie uchylona*” – głoszące zarazem, iż przez „*formułę o obowiązywaniu jej podstawowych założeń*” – należy rozumieć „*obowiązywanie wszystkich jej przepisów*” (A. Mycielski)²².

Analiza aktów prawnych i politycznych oraz poglądów doktryny prawniczej z okresu powojennego prowadzi do konstatacji, iż konstytucja z 17 marca 1921 r. obowiązywała w okresie powojennym, aczkolwiek w zakresie ograniczonym²³, wyznaczonym wykładnią polityczną, uwzględniającą nowe warunki polityczne i społeczne oraz wprowadzone reformy ustrojowe. Należy zważyć na fakt, iż Manifest PKWN był ogłoszony w publikatorze aktów normatywnych²⁴, jak również na to, że powojenny ustawodawca w wydawanych aktach prawnych wielokrotnie zamieszczał przepisy odsyłające do konkretnych artykułów konstytucji z 17 marca 1921 r. - np. w: ustawie z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych²⁵; ustawie z 31 grudnia 1944 r.

²¹ P. Fiedorczyk, *op. cit.*, s. 303, 312.

²² K. Działocha, J. Trzeciński, *op. cit.*, s. 10, 13, 103, 118.

²³ J. Trzeciński, *op. cit.*, s. 246: „Konstytucja marcowa (miała) być w ograniczonym zakresie elementem porządku prawnego do czasu uchwalenia nowej konstytucji”.

²⁴ Manifest PKWN, 1944.

²⁵ Ustawa KRN z 11 IX 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, Dz. U. 1946 Nr 3, poz. 26.

o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej²⁶ czy ustawie konstytucyjnej z 19 lutego 1947 r.²⁷, *etc.*²⁸

To, że Konstytucja marcowa była aktem obowiązującym w Polsce powojennej, wynika także z treści dekretu PKWN z 28 grudnia 1944 r. o ślubowaniu urzędników państwowych i sędziów, który wyraźnie obli-gował urzędników państwowych i sędziów do przestrzegania „konstytu-cji z dnia 17 marca 1921 roku”²⁹.

Ówczesne władze traktowały Manifest PKWN, jako akt norma-tywny, gdy tymczasem w świetle poglądów współczesnych konstytucjo-nalistów – jest on postrzegany tylko jako deklaracja polityczna. Także P. Fiedorczyk – jak już wspomniano – w zasadzie prezentuje pogląd, iż „konstytucja marcowa (...) obowiązywała” w Polsce Ludowej, aczko-lik tylko „deklaratoryjnie”³⁰. Czy bardziej wiarygodne są poglądy doktryny powojennej czy współczesnej – niełatwo jest osądzić, ze względu na ich temporalną ewolucję oraz niewątpliwy wpływ - na ich kształt – poglądów ukształtowanych pod wpływem stale postępujących zmian polityczno-ustrojowych i zmieniających się ideologii. Na pewno jedno i drugie „tchną duchem epoki” właściwej dla autorów prezentowa-nych poglądów.

Status i kompetencje lubelskiej DKSL w korelacji przepisów aktów normujących jej zakres działania i obowiązującego wówczas prawa konstytucyjnego

Zasadnie należy uznać, iż w świetle założeń wynikających z przepisów Konstytucji z 17 marca 1921 r. Delegatura Komisji Specjal-nej w Lublinie, podobnie jak CKS i jej Biuro Wykonawcze (BW KS) oraz inne DKS, pomimo, że oficjalnie sprawowała wymiar sprawiedli-wości w powojennej Polsce na terenie województwa lubelskiego – nie mogła być jego organem, bowiem nie posiadała statusu ani sądu po-wszechnego, ani sądu specjalnego. Konstytucja z 17 marca 1921 r. nie

²⁶ Ustawa KRN z 31 XII 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1944 Nr 19, poz. 99.

²⁷ Ustawa Konstytucyjna z 19 II 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych or-ganów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1947 Nr 18, poz. 71.

²⁸ Zob., J. Trzciniński, *op. cit.*, s. 258-259.

²⁹ „Ślubuję stać na straży konstytucji z dnia 17 marca 1921 r. (...)” – fragment ślubo-wania składanego przez urzędników państwowych i sędziów przed objęciem stanowi-ska, zob., dekret PKWN z 28 XII 1944 r. o ślubowaniu urzędników państwowych i sę-dziów, Dz. U. z 1944 Nr 18, poz. 94, art. 1 pkt A.

³⁰ P. Fiedorczyk, *op. cit.*, s. 312.

dopuszczała możliwości przyznania władzy sądowniczej organom administracyjnym, z prawem do orzekania kary pozbawienia wolności i to na okres do 2 lat. Zgodnie z podstawową zasadą wyrażoną w Konstytucji z 17 marca 1921 r. do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w Polsce były uprawnione wyłącznie „niezawisłe Sądy”³¹.

Powierzenie przez KRN sprawowania wymiaru sprawiedliwości Komisji Specjalnej, pozasądowemu organowi administracyjnemu, było sprzeczne ze wszystkimi podstawowymi założeniami konstytucji z 17 marca 1921 roku, normującymi tę kwestię. Zostało dokonane z rażącą obrazą podstawowych zasad prawa konstytucyjnego³², uznanych przez KRN za obowiązujące na mocy deklaracji zawartej w Manifeście PKWN³³.

Zgodnie z intencją ciała ustawodawczego Konstytucja marcowa, miała być gwarantem „ładu społecznego opartego na wiekuistych zasadach prawa i wolności oraz zabezpieczyć (...) wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej równość (...), należne prawa i szczególną opiekę Państwa”³⁴. Dlatego wszystkie akty sprzeczne z postanowieniami tej konstytucji, wydane w czasie jej obowiązywania – kwalifikują się jako nieważne, pozbawione waloru mocy obowiązującej.

Za ewidentnie sprzeczny z przepisami Konstytucji marcowej, należy uznać m.in. przepis dekretu z 16 listopada 1945 r. przyznający Komisji Specjalnej prawo kierowania osób do obozu pracy³⁵. W praktyce oznaczało to nadanie organowi administracyjnemu prawa do pozasądowego pozbawiania obywateli wolności na okres w zasadzie bliżej nieograniczony. W świetle uprawnień nadanych organom KS na mocy tego przepisu Komisja Specjalna mogła skierować obywatela do opp, któremu zarzucono popełnienie przestępstwa w warunkach wskazujących na tzw. „*wstręt do pracy*” lub skłonność do „nadużyć bądź szkodnictwa gospodarczego” na okres do 2 lat. W rzeczywistości sprawca za dopuszczenie się tego rodzaju czynu, w świetle wówczas obowiązującego prawa, mógł być pozbawiony wolności przez okres przekraczający dwa lata, gdyż przepisy znowelizowanego dekretu z 16 listopada 1945 r., dopuszczały możliwość przedłużenia orzeczonej kary o czas pozostawiania

³¹ Katalog sądów specjalnych wyraźnie był określony w przepisach ustawy zasadniczej i nie obejmował takiego tworu prawnego jak Komisja Specjalna, zob., Konstytucja RP z 17 III 1921 r., Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 2, 74.

³² Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, preambuła.

³³ Manifest PKWN, 1944.

³⁴ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, preambuła.

³⁵ *Ibidem*, art. 2; Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 10 ust. 2.

sprawcy w areszcie tymczasowym, gdyż zaliczenie okresu tymczasowego aresztowania było prawem, a nie obowiązkiem Komisji³⁶. Środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania, DKS mogły stosować w okresie prowadzenia postępowania przygotowawczego³⁷ wobec osób podejrzanych na czas określony w postanowieniu, ale nie w czasie³⁸.

Ponadto od 2 października 1950 r. okres pozbawienia wolności, tj. pobyt w opp orzeczony w ramach kary zasadniczej – DKS³⁹ dodatkowo mogły przedłużyć, poprzez zamianę kary grzywny, w wypadku jej nieściągalności – na karę obozu pracy na okres do lat dwóch⁴⁰. Na dalsze kolejne dwa lata pozbawienia wolności, mógł być skazany sprawca przez umieszczenie go opp, jeśli nie stosował się do zakazu pobytu w województwie dotychczasowego jego miejsca zamieszkania⁴¹ orzeczonego uprzednio wobec niego przez CKS⁴².

Na mocy przepisów dekretu z 16 listopada 1945 r., DKS – podobnie jak CKS, uzyskały tzw. prawo nadwładzy, tj. zostały uprawnione do wydawania poleceń w formie postanowień, wszystkim władzom i urzędom państwowym i samorządowym oraz władzom sądowym i prokuratorskim, a także organom kontroli społecznej, w zakresie przyznanej im kompetencji⁴³. Regulacja ta znajdowała się w wyraźnej opozycji do zasad wyrażonych w Konstytucji RP z 17 marca 1921 r.⁴⁴, gdyż światło nich tylko sądy powszechne, obdarzone konstytucyjnie rangą niezawisłych „organów Narodu”, jako jedyne były uprawnione do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w ówczesnej Polsce, zarządzanej przez totalny reżim komunistyczny⁴⁵.

³⁶ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, zpz, art. 10² ust. 2.

³⁷ *Ibidem*, art. 13.

³⁸ Kodeks postępowania karnego z 1928 r., Dz. U. 1928 Nr 33, poz. 313, zpz, art. 171-172.

³⁹ CKS dysponowała takim prawem już od 13 VI 1947 r., ustawa z 2 VI 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym, Dz. U. 1947 Nr 43, poz. 218, art. 17 ust. 4.

⁴⁰ Ustawa z 20 VII 1950 r. o zmianie dekretu z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, Dz. U. 1950 Nr 38, poz. 350, art. 1 pkt 9 (art. 10² ust. 2).

⁴¹ *Ibidem*, art. 1 pkt 9 (art. 10² ust. 1 pkt d).

⁴² *Ibidem*, art. 1 pkt 9 – (art. 10² ust. 3).

⁴³ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 11.

⁴⁴ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 2, 77.

⁴⁵ *Ibidem*, art. 2.

Również przyznane delegaturom Komisji Specjalnej, podobnie jak CKS – prawo do przejmowania – od organów prokuratorskich, władz sądowych śledczych i władz bezpieczeństwa publicznego – spraw należących „do właściwości”, tj. kompetencji Komisji Specjalnej⁴⁶, było działaniem nielegalnym w świetle przepisów Konstytucji RP z 17 marca 1921 r.⁴⁷, gdyż powyższe uprawnienie przyznane organom wykonawczym Komisji Specjalnej w znacznym stopniu ograniczało dotychczasowy zakres tak przedmiotowy, jak i podmiotowy organów wymiaru sprawiedliwości, jakimi były niezawisłe sądy powszechne.

Kolejnym uprawnieniem delegatur Komisji Specjalnej naruszającym konstytucyjną zasadę niezawisłości sądów – było jej prawo do podejmowania na nowo dochodzeń umorzonych przez sąd lub prokuraturę⁴⁸, pomimo, iż zgodnie z przepisami Konstytucji marcowej – orzeczenia sądowe nie mogły być zmieniane ani przez władzę ustawodawczą, ani przez władzę wykonawczą⁴⁹.

Niewątpliwie za sprzeczne z podstawowymi założeniami Konstytucji z 17 marca 1921 r.⁵⁰, należy uznać także przyznanie członkom delegatur Komisji Specjalnej, też CKS i BW KS – uprawnień procesowych, jakie na mocy ustawy zasadniczej i przepisów aktów wyższego rzędu, były zastrzeżone wyłącznie dla organów sądowych i prokuratorskich. W szczególności, wyposażenie ich w legitymację do stosowania środków zapobiegających uchylaniu się od sądu, łącznie z uprawnieniem do stosowania tymczasowego aresztowania⁵¹. Członkowie DKS, podobnie jak i CKS oraz BW KS - dysponowali także prawem do przeprowadzania rewizji „bez potrzeby jej zatwierdzenia” przez organy sądowe⁵².

W świetle przepisów Konstytucji RP z 17 marca 1921 r. „ograniczenia wolności osobistej, zwłaszcza rewizja osobista i aresztowanie” – były dopuszczalne tylko na podstawie „polecenia władz sądowych”. Nadanie uprawnień sądowych członkom DKS, też CKS i BW KS – sta-

⁴⁶ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 12.

⁴⁷ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 2, 77.

⁴⁸ Przepisy z 8 I 1946 r. dotyczące wewnętrznej organizacji, sposobu urzędowania i trybu postępowania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, AAN, zespół archiwalny – *Krajowa Rada Narodowa (1944-1947)*, sygn. 88, k. 106-111, zob. D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, Warszawa 1995, s. 20-23, § 18 pkt 4, § 27.

⁴⁹ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 77.

⁵⁰ *Ibidem*, art. 97.

⁵¹ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 13.

⁵² Przepisy z 8 I 1946 r., § 30 pkt 5.

nowiło jawne pogwałcenie podstawowych zasad prawa konstytucyjnego. Zostało dokonane z ewidentną obrazą reguły konstytucyjnej, zawierającym klauzulę ochronną – w której Rzeczypospolita Polska zobowiązała się do zapewnienia wszystkim obywatelom pełnej ochrony życia, wolności i mienia – bez względu na pochodzenie społeczne, status ekonomiczny i poglądy polityczne⁵³.

Także za niekonstytucyjny należy uznać przepis dekretu z 16 listopada 1945 r., który stanowił, iż „*Wszelkie postanowienia Komisji Specjalnej są ostateczne*”, że nie służy od nich żaden środek odwoławczy⁵⁴. Regulacja ta również była sprzeczna z przepisami Konstytucji marcowej⁵⁵. Wyłączała konstytucyjne prawo obywateli do zaskarżania, do Sądu Najwyższego, rozstrzygnięć wydanych w sprawach karnych przez organy Komisji Specjalnej. Znajdowała się także w wyraźnej opozycji do innych demokratycznych zasad wyrażonych w Konstytucji RP z 17 marca 1921 r., m.in. do tej, która stanowiła, iż: „*Nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega (...). Żadna ustawa nie może zamykać obywatelowi drogi sądowej dla dochodzenia krzywdy i straty*”⁵⁶. Również była sprzeczna z innymi podstawowymi założeniami konstytucji z 17 marca 1921 r.⁵⁷ Przepisy Konstytucji marcowej gwarantowały obywatelom prawo do odwołania się, do instancji stopnia wyższego od orzeczeń organów rządowych, a od ostatecznych karnych orzeczeń władz administracyjnych – „*prawo odwołania się do właściwego sądu*”⁵⁸.

Ograniczanie przepisów ustawy zasadniczej drogą ustawodawstwa dekretowego stanowiło ewidentne pogwałcenie międzynarodowych zasad prawa, uznanych przez demokratyczne państwa świata.

Uprawnioną, więc jest konstatacja, że dekret z 16 listopada 1945 r. był aktem nieważnym w świetle przepisów Konstytucji marcowej, zwłaszcza w świetle fundamentalnej jej zasady stanowiącej, że: „*żadna ustawa nie może stać w sprzeczności z (...) Konstytucją, ani naruszać jej postanowień*”⁵⁹.

Także ustawa konstytucyjna z 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, nie do-

⁵³ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 95, 97.

⁵⁴ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 14.

⁵⁵ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 84.

⁵⁶ *Ibidem*, art. 98.

⁵⁷ *Ibidem*, art. 38, 71, 72.

⁵⁸ *Ibidem*, art. 38, 71, 72.

⁵⁹ *Ibidem*, art. 38.

puszczała możliwości sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez inne instytucje niż niezawisłe sądy. Oznacza to, iż nawet w świetle przepisów Małej Konstytucji z 1947 r.⁶⁰ Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym nie została uznana za organ uprawniony do sprawowania wymiaru sprawiedliwości w Polsce. Pozwala to na wyprowadzenie zasadnej konstatacji, iż była organem nielegalnym, nawet w świetle prawa stanowionego przez ówczesne władze komunistyczne.

Brak unormowań, dotyczących Komisji Specjalnej i jej delegatur, w polskim prawie konstytucyjnym, wskazuje na ich specyficzną pozycję – administracyjnych instytucji państwowych sprawujących wymiar sprawiedliwości bez właściwego umocowania w przepisach ustawy zasadniczej.

Organy te dekretowo były wyniesione ponad inne władze, instytucje oraz urzędy państwowe i samorządowe. Natomiast w świetle prawa konstytucyjnego – były to instytucje działające bezprawnie.

Prawo do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym i jej delegatury – również nie zostało usankcjonowane przez Konstytucję PRL z 22 lipca 1952 r.⁶¹ Wprost przeciwnie, w Konstytucji lipcowej prawo do sprawowania wymiaru sprawiedliwości zostało wyraźnie zastrzeżone wyłącznie dla sądów⁶². Pomimo to, w okresie obowiązywania także tej ustawy zasadniczej, Komisja Specjalna i jej delegatury nadal pełniły rolę organów orzekających. Dysponowały dekretowym prawem do orzekania kary pozbawienia wolności. Do wydawania orzeczeń skazujących na karę obozu pracy. Pod rządami Konstytucji lipcowej CKS i jej delegatury mogły także wymierzać kary grzywny oraz orzekać przepadek mienia na rzecz Skarbu Państwa. Uprawnione były również do stosowania innych kar dodatkowych i środków zabezpieczających takich jak: zamknięcie przedsiębiorstwa, pozbawienie uprawnień handlowych i przemysłowych oraz prawa do zajmowania lokalu, czy takich jak zakaz pobytu sprawcy w województwie jego dotychczasowego miejsca zamieszkania na okres do lat pięciu⁶³. Tego rodzaju środki represji karnej w świetle obowiązującego wówczas prawa konstytucyjnego były za-

⁶⁰ Dz. U. 1947 Nr 18, poz. 71, art. 2, art. 24 ust. 1-2.

⁶¹ Dz. U. 1952 Nr 33, poz. 232, art. 46-56.

⁶² *Ibidem*, art. 46.

⁶³ Dz. U. 1950 Nr 38, poz. 350, art. 1 pkt 9 (art. 10²).

strzeżone dla sądów⁶⁴. Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez Komisję Specjalną i jej delegatury, także w okresie obowiązywania Konstytucji lipcowej – było działaniem nieuprawnionym, a co za tym idzie – nielegalnym. Orzeczenia wydane w tym okresie przez te organy, także kwalifikują się do uznania, jako nieważne *ipso iure*.

Komisja Specjalna i jej delegatury funkcjonowały na podstawie szeregu aktów prawnych, które w zasadzie były pozbawione mocy obowiązującej, chociażby z tego powodu, iż nigdzie nie zostały opublikowane. Natomiast, zgodnie z ustawą zasadniczą⁶⁵ wszelkie akty prawne, stanowiące o prawach lub obowiązkach obywateli, niewłaściwie wydane – nie mogły mieć waloru prawa obowiązującego. Nigdy nie zostały należycie ogłoszone, między innymi, przepisy z 8 stycznia 1946 r. dotyczące wewnętrznej organizacji, sposobu urzędowania i trybu postępowania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym⁶⁶. A przecież do czasu wejścia w życie uchwały Prezydium KRN z 9 stycznia 1947 r. o ustaleniu przepisów, dotyczących organizacji wewnętrznej, sposobu urzędowania i trybu postępowania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, tj. do 14 lutego 1947 r. – w praktyce normowały tryb postępowania Komisji Specjalnej i jej organów wykonawczych, tj. BW KS i DKS⁶⁷. Przepisy te zawierały regulacje stanowiące - pośrednio lub bezpośrednio – o prawach i obowiązkach obywateli. Komisja Specjalna i jej delegatury funkcjonowały także w oparciu o nigdzie niepublikowany regulamin z 16 listopada 1945 r. normujący zasady „postępowania w sprawach skierowania do pracy przymusowej w trybie art. 10 dekretu o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej”⁶⁸. Akt ten również normował kwestie dotyczące praw i wolności obywatelskich. Kolejnym niepublikowanym aktem zawierającym regulacje dotyczące praw i wolności

⁶⁴ Dz. U. 1952 Nr 33, poz. 232, art. 48.

⁶⁵ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 3.

⁶⁶ Zob. D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, Warszawa 1995, s. 20-23.

⁶⁷ Uchwała Prezydium KRN z 9 I 1947 r. o ustaleniu przepisów, dotyczących organizacji wewnętrznej, sposobu urzędowania i trybu postępowania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, M. P. 1947 Nr 19, poz. 42.

⁶⁸ Treść regulaminu nie została opublikowana w urzędowym promulgatorze. Pomimo to, był on stosowany przez Komisję Specjalną i jej organy wykonawcze, AAN, archiwalny nr 170 - *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Warszawie (1945-1955, 1956-1962)* - (ZA-170 CKS/W), sygn. 2, k. 79-81, zob., D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, Warszawa 1995, s. 125-127.

obywateli - stosowanym przez organy Komisji Specjalnej – był „regulamin obozu pracy” z 6 maja 1947 r.⁶⁹

Były to istotne akty, gdyż wyznaczały kierunki i sposób funkcjonowania oraz szczegółowy zakres uprawnień Komisji Specjalnej i jej organów. Kształtowały nie tylko status tych organów, ale pośrednio również prawa obywateli – podejrzanych, oskarżonych i skazanych, pomimo, iż w świetle podstawowych zasad wyrażonych w Konstytucji marcowej⁷⁰ – były aktami pozbawionymi mocy prawnej.

Podsumowanie

W świetle standardów prawa międzynarodowego i krajowego, ograniczanie przepisów konstytucyjnych na mocy dekretów i innych aktów niższego rzędu – było niedopuszczalne. Również akty prawne stanowiące o prawach i obowiązkach obywateli, które nigdy nigdzie nie zostały opublikowane, a były stosowane w praktyce przez organy Komisji Specjalnej – nie posiadały waloru prawa obowiązującego. Postanowienia dekretu z 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym⁷¹ znajdowały się w wyraźnej opozycji do wielu podstawowych założeń konstytucji z 17 marca 1921 r.⁷² Ustawy zasadniczej, uznanej za obowiązującą przez KRN w ramach deklaracji programowej wyrażonej w Manifeście PKWN z 1944 r.⁷³ Rozwiązania prawne zawarte w dekrecie z 16 listopada 1945 r., stanowiły ewidentną obrazę wówczas obowiązującego prawa konstytucyjnego, uchwalonego przez organ władzy zwierzchniej – Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. Pozwala to na sformułowanie zasadnej konkluzji, iż Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Lublinie – podobnie jak CKS i pozostałe jej agendy – powołana do życia na mocy tego wadliwego aktu, była instytucją nielegalną, jak również i jej działalność, która miała charakter wręcz przestępczy⁷⁴.

⁶⁹ Treść regulaminu nie została opublikowana w żadnym urzędowym promulgatorze, pomimo to - był on aktem obowiązującym, stosowanym przez organy Komisji Specjalnej, AAN, ZA-170 CKS/W, sygn. 8, k. 40-43, zob., D. Jarosz, T. Wolsza, *Komisja Specjalna...*, Warszawa 1995, s. 152-155.

⁷⁰ Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267, art. 3, 38.

⁷¹ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302.

⁷² Dz. U. 1921 Nr 44, poz. 267.

⁷³ Manifest PKWN, 1944.

⁷⁴ B. Sekściński, *Przestępca działalność Delegatury Komisji Specjalnej w Lublinie*, „Kwarta” 2012, nr 3, s. 48-62.

Reasumując, należy podkreślić, iż prawo normujące status i kompetencje organów Komisji Specjalnej, chociaż było sprzeczne z podstawowymi założeniami konstytucyjnymi – nie było prawem martwym. Stosowała je CKS w latach 1945-1955 i podległe jej BW KS – w latach 1945-1950 oraz delegatury od 1945 do 1955 roku, jak również terenowe inspektoraty KS w latach 1947-1950.

Analiza zakresu kompetencyjnego lubelskiej DKS i jej działalności pokazuje, że w latach 1946–1950 faktycznie była ona organem nadrzędnym w stosunku do pozostałych instytucji, w tym wymiaru sprawiedliwości, funkcjonujących na terenie województwa⁷⁵. DKSL w szczególności w pierwszym roku swego istnienia pełniła funkcję nadzorczą, m.in. w stosunku do brygad ochrony skarbowej podległych Okręgowemu Inspektoratowi Ochrony Skarbowej w Lublinie, które zajmowały się ściganiem przestępstw skarbowych. Delegatura, wyposażona w prawo do przejmowania wybranych spraw od innych organów, często ingerowała w działalność lubelskich prokuratur i sądów. Kontrolowała także orzecznictwo referatów karno-administracyjnych funkcjonujących w starostwach województwa lubelskiego. Kierownictwo DKSL kreowało również politykę karną, ustalając zasady sprawowania wymiaru sprawiedliwości dla lubelskich sądów. Delegatura była specyficznym organem administracyjnym, o uprawnieniach, które pozwalały jej kierownictwu na sterowanie do pewnego stopnia pracą władz i urzędów lubelskich, a nawet na wyznaczanie kierunków i zasad działania miejscowych prokuratur i sądów⁷⁶.

Spory kompetencyjne pomiędzy lubelską DKS a lubelskimi sądami powszechnymi rozstrzygał komplet orzekający DKSL – oczywiście zawsze na swoją korzyść. Wydając postanowienia w tym przedmiocie,

⁷⁵ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 11–12.

⁷⁶ Ze sprawozdania DKSL do CKS z 1946 r. : „Każdą sprawę leśną, skierowaną przez nas do Starostwa, do osądzenia, otaczamy naszym nadzorem, a Starostę po uprawnieniu się orzeczenia karnego zobowiązujemy do zawiadomienia nas o wysokości wymierzonej kary”, Archiwum Państwowe w Lublinie (APL), zespół archiwalny nr 771 - *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – Delegatura w Lublinie* (ZA-771 DKS/L), sygn. 1, Sprawozdania opisowe z działalności DKSL w 1946 r., 2 IX, 2 XI, 2 XII -1946 r., k. 124, 160, 173; sygn. 2, Sprawozdanie opisowe z działalności DKSL za miesiąc luty 1947 r., b. d., k. 15, Sprawozdanie DKSL z kontroli punktów sprzedaży wyrobów tytoniowych w Lublinie, 3 IV 1947 r., k. 30; sygn. 3, Sprawozdanie opisowe z działalności DKSL za miesiąc marzec 1948 r., b. d., k. 7, Sprawozdanie opisowe z działalności DKSL za miesiąc kwiecień 1948 r., b. d., k. 11, Sprawozdanie opisowe z działalności DKSL za miesiąc październik 1948 r., b. d., k. 29.

delegatura wskazywała na swoją kompetencję do rozstrzygania tego rodzaju spraw⁷⁷ wynikającą z przepisów dekretu z 16 listopada 1945 r.⁷⁸ Orzeczenia tego rodzaju wydane przez nią zgodnie z art. 14 tego dekretu były ostateczne i podlegały natychmiastowemu wykonaniu przez organ zobowiązany, np. przez sąd powszechny. W ten sposób kierownictwo DKSL m.in. przekazywało sędziom śledczym powszechnych sądów okręgowych sprawy, w które samo nie chciało bezpośrednio się angażować⁷⁹.

Członkowie DKS w Lublinie zasiadający w kompletach orzekających po uzyskaniu przez delegaturę uprawnień orzeczniczych tytułowali się „sędziami”; spis spraw przeznaczonych do rozpoznania w danym dniu przez skład orzekający DKSL oznaczali terminem „wokanda”, zaś samą delegaturę postrzegali jako „Władzę Wymiaru Sprawiedliwości”. Postanowienia wydane przez komplety orzekające DKSL określali jako „wyroki”, które podlegały wpisowi do specjalnego rejestru, zwanego „Repertorium Spekulacyjno-Wyrokowym”⁸⁰.

Nietypowy status przypisany lubelskiej DKS sprawił, że zyskała ona miano „groźnego organu”⁸¹, który stał się swoistą „maszyną do karania”⁸² nawet tych, którzy nie dopuścili się naruszenia prawa, a jedynie

⁷⁷ *Ibidem*, sygn. 2, Protokół z posiedzenia kompletu orzekającego DKSL w sprawie Ksp. 614/II/47 przeciwko Mateuszowi Jaszczakowi i in. podejrzanym o popełnienie przestępstw urzędniczych z art. 286 § 1 kk z 1932 r., 17 IX 1947 r., k. 124.

⁷⁸ Dz. U. 1945 Nr 53, poz. 302, art. 11.

⁷⁹ APL, ZA-771 DKS/L, sygn. 2, Protokół z posiedzenia kompletu orzekającego DKSL w sprawie Ksp. 614/II/47 przeciwko Mateuszowi Jaszczakowi i in. podejrzanym o popełnienie przestępstw urzędniczych z art. 286 § 1 kk z 1932 r., 17 IX 1947 r., k. 124.

⁸⁰ *Ibidem*, sygn. 2, Wyciągi z wspólnego protokołu z niejawnych posiedzeń kompletów orzekających DKSL z dni: 16 IX, 17 - 1947 r., k. 123, 124; sygn. 3, Sprawozdanie opisowe z działalności DKSL za miesiąc październik 1948 r., b. d., k. 29; sygn. 4, Sprawozdanie opisowe z działalności DKSL za miesiąc maj 1949 r., b. d., k. 27; sygn. 804, Wokanda DKSL, 9 X 1952 r., k. l. - nn. ; sygn. 842, Repertorium spekulacyjno-wyrokowe z 1948 r., (1948).

⁸¹ APL, ZA-771 DKS/L, sygn. 1, Sprawozdanie opisowe z działalności DKSL za okres 1-10 VI 1946 r., 12 VI 1946 r., k. 93.

⁸² B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 270, 302; Przewodniczący DKSL podprokurator M. Fic w piśmie z 4 VI 1951 r. (nr II Rs. 647/50) skierowanym do Prokuratora Powiatowego w Radzynie Podlaskim napisał m. in. „jeżeli ob. Prokurator uważa, że Kazimierz Zaciura winien być skazany przez Komisję Specjalną – (to) uprasza się o nadesłanie (za pośrednictwem Prokuratury Wojewódzkiej w Lublinie) wniosku o ukaranie”, APL, ZA-771 DKS/L, sygn. 816, Pismo DKSL do Prokuratora Powiatowego w Radzynie Podlaskim deklarujące wolę skazania Kazimierza Zaciury w razie potrzeby, 4 VI 1951 r., k. l. -4.

wykazywali czynny lub bierny opór wobec nowej władzy, która realizowała misję sowietyzacji Rzeczypospolitej⁸³ na zlecenie dyktatora Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) – Józefa Stalina.

Delegatura Komisji Specjalnej w Lublinie na mocy postanowień o tymczasowym aresztowaniu wydanych w latach 1946–1950 osadziła w aresztach 1329 osób⁸⁴. W latach 1947–1954 skazała na kary zasadnicze – łącznie 18 490 osób, w tym: 2360 na karę obozu pracy, 15 896 na karę grzywny, a 234 osobom wymierzyła jednocześnie kary obozu pracy i grzywny. Suma grzywien wymierzonych w tym okresie przez DKSL wyniosła co najmniej 216 938 104 zł⁸⁵ – licząc według kursu złotego sprzed 30 października 1950 r. Represyjność innych delegatur KS była podobna⁸⁶.

W latach 1950–1954, kiedy lubelska DKS była wyłącznie organem orzekającym – ferowała „*wyroki taśmowe*”. Liczba spraw rozpoznawanych przez nią w skali miesiąca dochodziła do 748. Zdarzało się, że komplet orzekający pod przewodnictwem M. Fica – przewodniczącego DKSL rozpoznawał po 323 sprawy dziennie⁸⁷. Niejednokrotnie postanowienia o ukaraniu sprawców delegatura wydawała w dniu ujęcia sprawcy lub dnia następnego, stosując tzw. sądy jednego dnia lub sądy 24-godzinne⁸⁸. Poza tym, komplety orzekające DKS w Lublinie niejednokrotnie skazywały ludzi, którzy w ogóle nie naruszyli obowiązującego prawa - nawet na kilkanaście miesięcy obozu pracy. W szczególności takie praktyki miały miejsce wobec osób oskarżonych przez prokuratorów o przestępstwa polityczne, na ogół bezpodstawnie⁸⁹.

Przytoczone powyżej fakty ukazują ogrom krzywd, jakie lubelska DKS wyrządziła mieszkańcom Lubelszczyzny i innych regionów kra-

⁸³ B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 7-8.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 303.

⁸⁵ APL, ZA-771 DKS/L, sygn. 1–5, Sprawozdania opisowe z działalności DKSL, b. d., (1946-1950); sygn. 13, Miesięczne sprawozdania statystyczne DKSL z działalności orzeczniczej, b. d., (1950-1954) - dane nie obejmują kwoty grzywien wymierzonych w grudniu 1952 r. Sumy grzywien wymierzonych przez DKSL w okresie od października 1950 r. do maja 1952 r. nie podałem z powodu braku danych w kwerendowanych źródłach archiwalnych, pozwalających na jej ustalenie.

⁸⁶ B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 303-304.

⁸⁷ APL, ZA-771 DKS/L, sygn. 14, Zbiorcze protokoły z posiedzeń kompletu orzekającego DKSL z dni: 15 I, 21 I, 26 I, 9 II, 18 II, 25 II, 11 III, 23 III, 30 III, 22 IV, 27 IV, 27 V – 1953 r., b. d., k. nn.

⁸⁸ B. Sekściński, *Ogniwo terroru...*, s. 303.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 81.

ju⁹⁰. Oni lub ich potomkowie jeszcze w obecnych czasach dochodzą krzywd, jakich doznali wskutek bezprawnej działalności Komisji Specjalnej. Nie zawsze jednak obecne sądy, już III RP uwzględniają ich w zasadzie słuszne roszczenia odszkodowawcze⁹¹. A że są to roszczenia słuszne i w pełni zasadne - świadczy chociażby o tym fakt, iż na mocy ustawy o amnestii z 27 kwietnia 1956 r., wszystkie czyny, za które została orzeczona kara przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym zostały „puszczone w niepamięć i przebaczone”⁹², a państwowa komisja powołana w listopadzie 1956 r. przez ówczesnego ministra sprawiedliwości ustaliła, że „w bylejk Komisji Specjalnej skazywano niejednokrotnie za czyny w ogóle niebędące przestępstwami przewidzianymi w prawie karnym”⁹³.

Wnioski końcowe

Przedstawione powyżej kompetencje i *modus procedendi* Delegatury Komisji Specjalnej w Lublinie – pokazują, iż była ona – podobnie jak Komisja Specjalna *sensu stricto* oraz inne delegatury KS – swoistym administracyjnym organem o uprawnieniach policyjno-prokuratorsko-śledczo-sądowych, który sprawował wymiar sprawiedliwości, z rażącą obrazą obowiązującego wówczas prawa konstytucyjnego i karnego, m.in. ówczesnego kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego. Członkom DKSL, zwanym delegatami, przysługiwały uprawnienia zara-

⁹⁰ APL, ZA-771 DKS/L, sygn. 1-860.

⁹¹ Archiwum Sądu Okręgowego w Lublinie, Akta w sprawie karnej Waleriana Zalewskiego – wniosek o unieważnienie orzeczenia b. Komisji Specjalnej (IV 1 Ko 594/94, IV 1 Ko 159/00), 16 V 1994 r. – 29 III 2001 r., k. 1-112; Akta w sprawie karnej o wznowienie z urzędu postępowania w sprawie DKS 1792/52 dot. Waleriana Zalewskiego (IV 1 Ko 276/98), 3 VI 1998 r. – 14 XII 1999 r., k. 2-23; Akta w sprawie karnej Waleriana Zalewskiego o unieważnienie wyroku sądowego (IV 1 Ko 807/95), 24 VII 1995 r. – 15 IV 1998 r., k. 1-40; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie (II AKa 26/00 - OSA 2001/3/19), 4 IV 2000 r., www.lublin.sa.gov.pl; www.lex.pl/czasopisma/osa – dostęp on-line: 22 X 2008 r. aktualnie (7 XI 2011 r.) dostęp on-line tylko do fragmentów wyroku: <http://www.lublin.sa.gov.pl/18,204,wyrok-z-dnia-04-kwietnia-2000-roku-ii-aka-2600-osa-2001319.html>; http://lex.pl/czasopisma/osa/3_01.html; Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie (II AKa 56/92 - OSA 1993/8/48), 8 X 1992 r. – (dostęp: on-line – 2005 r., aktualnie niedostępny – pełne teksty orzeczeń SA w Lublinie i Rzeszowie, w postaci dostępnej w 2005 r. znajdują się w posiadaniu autora).

⁹² Ustawa - z 27 kwietnia 1956 r. - o amnestii, Dz. U. 1956 Nr 11, poz. 57, art. 1 ust. 6.

⁹³ AAN, zespół archiwalny nr 842 – *Prokuratura Generalna w Warszawie*, sygn. 950, k. 4–5, za: A. Lityński, *Sądy powszechne w Polsce (lipiec 1944 – lipiec 1946). Kilka uwag o kadrach*, (w:) *Z dziejów prawa*, red. A. Lityński, cz. 5, Katowice 2004, s. 92.

zem władz policyjnych, prokuratorskich, śledczych i sądowych oraz tzw. prawo nadwładzy, które umożliwiało im ingerencję władczą w działalność innych organów, urzędów i instytucji.

Zawarte w artykule tezy i ich argumentacja jednoznacznie potwierdzają konstatację, iż lubelska DKS, Komisja Specjalna *sensu stricto* i pozostałe delegatury KS były w zasadzie nielegalnymi państwowymi organizacjami, wprost przestępczymi – „*swoistymi hybrydami powojennego aparatu ścigania i wymiaru sprawiedliwości*”⁹⁴, „*monstrum prawnym, w dziejach polskich XX wieku, którego kompetencje i praktyczne funkcjonowanie urągały najbardziej elementarnym wymogom sprawiedliwości*”⁹⁵. Jednym słowem instytucjami w zasadzie pozaprawnymi – „*uprawiającymi*” na szeroką skalę bezprawie, faktycznie pozaustrojowymi – o statusie, który nie znajdował żadnego oparcia w fundamentalnych zasadach prawnych wówczas istniejącego systemu ustrojowego.

Wynika to chociażby z tego, iż *de facto* żaden akt prawny wydany przez ówczesne prokremlowskie komunistyczne władze – realizujące misję sowietyzacji Rzeczypospolitej na zlecenie Józefa Stalina – nie mógł mieć i nie miał mocy obowiązującej, gdyż jak słusznie zauważa Wojciech Roszkowski – na terenie Polski nie mogły obowiązywać przepisy prawne uchwalone, wydane czy zatwierdzone przez władze legitymizujące się rodowodem moskiewskim⁹⁶ czy ich sukcesorów politycznych, które nigdy nie zostały - ani zaakceptowane, ani uznane przez naród polski⁹⁷.

---

⁹⁴ Z. Chmielewski, *Słowo wstępne*, (w:) *Działalność Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Szczecinie w latach 1945-1954. Materiały z konferencji naukowej z 20 marca 1998 r.*, red. Z. Chmielewski, Szczecin 1998, s. 5.

⁹⁵ A. Lityński, *O zbrodni i karze w XX w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2004, T. 56, z. 1, s. 341.

⁹⁶ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914-1991*, Warszawa 1992, s. 139.

⁹⁷ Zob. A. Paczkowski, *Zdobycie władzy 1945-1947*, Warszawa 1993; *idem*, *Od sfałszowanego zwycięstwa do prawdziwej klęski. Szkice do portretu PRL*, Kraków 1999.

**THE STATUS OF THE REPRESENTATION
OF THE SPECIAL COMMITTEE FOR FIGHTING CORRUPT
PRACTICES AND ECONOMIC SABOTAGE IN LUBLIN
IN THE CONTEXT OF POLISH CONSTITUTIONAL
LAW (1946-1955)**

Summary

The Representation of the Special Committee for Fighting Corrupt Practices and Economic Sabotage in Lublin (RSCL) was a typical organ of the Stalinist terror system in the postwar Poland. The area of action of the RSCL was Lublin and Lublin province. The institution was created on the legal basis of the decree dated 16th November 1945 on creation and range of the Special Committee for Fighting Corruption Practices and Economic Sabotage (*Dziennik Ustaw* 1945 No. 53 item 302). The Representation started its activities on 15th January 1946 and ended on 5th February 1955. It was the specific, extraconstitutional administrative body which dealt with justice unlawfully.